

РЕЦЕНЗИЯ

Относно: Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „ДОКТОР” на д-р Тонка Иванова Върлева, докторант на самостоятелна подготовка в Катедра Инфекциозни болести, епидемиология, паразитология и тропическа медицина при Факултет Обществено здраве - Медицински университет Плевен,

Тема на дисертационния труд: **„ПРОУЧВАНЕ НА БИОЛОГИЧНИТЕ И ПОВЕДЕНЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ ПРИ РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА ХИВ СРЕД РИСКОВИ ГРУПИ”**

Научен ръководител: Доц. Д-р Димитър Шаламанов, д.м.. Консултант: Проф. Д-р Христо Тасков, д.м.н.

Настоящата рецензия е изготвена съгласно Заповед № 1084 от 23.04. 2019 г. на Ректора на МУ Плевен за сформирание на Научно жури за публична защита.

от академик Богдан Петрунов, дмн , НЦЗПБ.

Биографични данни за докторанта:

Д-р Тонка Върлева, е родена през 1958 г. Завършва медицина в София през 1982 г. Работи в Медицинска Академия, София като старши асистент в Катедрата „Епидемиология, инфекциозни и тропически болести”, а в последствие в отдел „Вирусология” на Националния център по заразни и паразитни болести. Има две медицински специалности по епидемиология и вирусология. Магистър е по здравна политика и здравен мениджмънт. От 1995 г. работи в Министерство на здравеопазването, където е на различни експертни и ръководни позиции по проблемите на превенцията и контрола на ХИВ/СПИН, туберкулоза и други социално значими заболявания. Секретар е на Националния съвет по превенция на СПИН, туберкулоза и сексуално предавани инфекции към МС. Била е член на Борда на Глобалния фонд за борба срещу СПИН, туберкулоза и малария в периода 2008-2010 г., а така също на Борда за Партньорството за Туберкулоза към Световната здравна организация. От 2004 г. е директор на Програмите за превенция и контрол на СПИН и туберкулоза към МЗ финансирани от Глобалния фонд за борба срещу СПИН, туберкулоза

и малария. Била е председател на работните групи за изработването и приемането от МС на общо 6 национални програми за превенция и контрол на ХИВ/СПИН и туберкулоза за периода от 2000 до 2017 г. В периода 1996 г. - 2003 г. е преминала обучения и специализации чрез Израелката, Американската и Японската агенция за международно развитие. Владее отлично английски език и има висока компютърна грамотност.

Обща характеристика на дисертационния труд и неговата актуалност

Представеният комплект от материали и документи от д-р Върлева е съобразен с изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България и Правилника за неговото приложение. Дисертационният труд е в обемът от 205 стр., от които 140 стр. основен текст, 12 стр. библиография и 53 стр. приложения. Библиографията включва 274 източника, от които 12 на кирилица и останалите на латиница. Дисертационният труд е оформен в съответствие с приетите стандарти у нас.

Дисертационният труд е написан на много добър научен език и резултатите са отлично описани и илюстрирани с 29 фигури, 34 таблици и 14 приложения. В автореферата са включени основните резултати.

Искам веднага да подчертая, че факторите, свързани с разпространението на ХИВ сред уязвимите групи е проблем, който е изключително актуален проблем. Страната се намира на кръстопът между две епидемии, сред мъже правещи секс с мъже в Западна и Централна Европа и сред инжекционно употребяващи наркотици (УИН), в Източна и Централна Азия. България е страна с концентрирана епидемия от ХИВ, като разпространението му се определя от ключовите популации като: инжекционно употребяващи наркотици мъже правещи секс с мъже, проституиращи, лица лишени от свобода, малцинствени групи и др. Това обуславя защо д-р Върлева се е насочила да проучи подробно ХИВ инфекцията сред УИН, които са една от най-важните популации за България за разпространение на ХИВ. Следва да се отбележи, че изследването не е самоцелно, а е резултат от изпълнението на две Национални програми за превенция на ХИВ и сексуална преносими инфекции (2001-2007 и 2008-2015) и на грант на Глобалния фонд за борба срещу СПИН, туберкулоза и малария [(GFATM) 2003-2016] и има голямо медико-социална значимост за страната.

Методология на проучването

Проучването е проведено по метода на „Интегриран биологичен и поведенчески надзор“, който е препоръчан от СЗО и Обединената програма по СПИН към ООН (UNAIDS) за надзор на епидемиите от ХИВ. То е провеждано ежегодно в продължение на 12 години (2004 – 2016) и е представително за цялата страна. Включени са общо 9 315 лица от групата на УИН от 8 големи общини-областни центрове, в които са концентрирани 49% от УИН. Във всеки цикъл са участвали между 5% и 10% от УИН. Следва да се изтъкне, че по обхват, пълнота и продължителност това е едно уникално изследване, имащо аналог само в САЩ. Извършена е огромна по обем организационна и изследователска работа.

Проучването се основава на активно издирване на респонденти от групата на УИН, вземане на кръвни проби за сексуално трансмисивни инфекции (ХИВ, Хепатити В/С и сифилис) и събиране на демографски и поведенчески данни чрез face to face интервю по специално изготвен въпросник. В последния са включени индикаторите за „Целите на Хилядолетието“, UNGASS (The United Nations General Assembly Special Session) и „Дъблинската декларация“. Важно е да се подчертае, че инфекция с ХИВ е пряко свързана със сексуалното и инжекционно поведение на хората, както и познанията им за инфекцията.

Отлично впечатление прави статистическия анализ на големия обем данни. Той е изцяло съобразен с указанията на СЗО от 2017 г. за био-поведенчески проучвания при трудно достъпни популации и в частност при УИН. За анализа е използван набор от съвременни статистически методи за проучвания със сложен дизайн, както и съответния специализиран статистически софтуер. Този подход е позволил на д-р Върлева не само да даде подробна характеристика на УИН, но и да анализира детайлно предиктивните детерминанти, свързани с разпространението на ХИВ в тази група.

Резултати и научни приноси

Важна част от резултатите представляват предварителните проучвания. Те са провеждани периодично на територията на цялата страна. Предварителните проучвания са позволили да се определи рисковият профил на всяка една от общините-областни центрове, свързан с

разпространението на ХИВ и в проучването да се включат тези с най-висок комплексен риск и с най-голяма концентрация на УИН. Направено е подробно картографиране на местата, където се срещат представители на групата УИН и е определен техния брой. Това е послужило за направата на представителна извадка за страна, която е пропорционална на размера на групата (probability proportional to size sampling). Определянето на местата на групите и пиковите времена, е дало възможност да се приложи съвременният метод „време-място“ (time-location sampling), за извършване на извадка от трудно достъпни популации. Всичко това е важна предпоставка за изграждането на един съвременен дизайн на двустепенно гнездово проучване и да се приложат подходящи статистически за анализ на данните и да се изчисли неопределеността на резултатите. Давам изключително висока оценка на този раздел на резултатите, които са и основните приноси на дисертацията.

Във втората част на резултатите д-р Върлева е анализирала подробно връзката между разпространението на ХИВ и поведението и знанията сред употребяващите инжекционно наркотици. По над 50 показателя е направена изчерпателна характеристика на целия спектър на рисковото поведение на УИН и промените му в продължение на 12 години. Трябва да се подчертае, че при всеки показател са анализирани динамиката и времевите тенденции. Това дава точна представа за резултатите от интервенциите за превенция на ХИВ сред УИН и тяхната ефективност в рамките на две национални програми за превенция на ХИВ (2001-2007 и 2008-2015). Получените данни са първите за България и несъмнено ще послужат като база за сравнения при следващи проучвания. Освен това тези данни са влезли в световната статистика за България и очертават нейното място в глобален и регионален аспект. Чрез тях България е докладвала резултатите от поетите ангажименти към базисни международни документи като Целите на хилядолетието и Дъблинската декларация. Безспорно това е важен принос от разработения дисертационен труд.

Сърцевината на дисертационният труд според мен е анализираната връзка между ХИВ серопревалентността от една страна и демографските и поведенчески показатели от друга. Тук всъщност проличава отличното познаване на проблема от д-р Върлева и способността ѝ за задълбочен анализ, обобщения и изводи. С направения дву- и многофакторен анализ на много високо методично ниво те е създала модел на предиктивните детерминанти. Чрез него тя доказва, че разпространението на ХИВ при УИН зависи преди всичко от

образованието, възрастта и културните особености на УИН, както и че в голяма степен рискът може да се намали чрез предоставяне на комплексни превантивни услуги в пълен обем. Това е съществен принос на дисертационния труд.

Изводите са точно и ясно формулирани. Те отразяват в синтезиран вид най-съществените резултати на дисертационния труд. В допълнение на това д-р Върлева дава три съществени препоръки за повишаване на ефективността на превенцията на ХИВ при УИН, които да послужат при разработването на следващата национална програма за превенция и контрол на ХИВ.

Приемам напълно описаните от докторантката приноси. Искам дебело да подчертая, че в дисертационния труд се съдържат значителни научни и научно-приложни приноси. Според мен те са впечатляващи и надхвърлят значително изискванията за научно-образователна степен „Доктор“. С дисертационният труд за първи път д-р Върлева е направена изчерпателна епидемиологична характеристика на УИН у нас. Класифицирани са демографските и поведенчески детерминанти, свързани с разпространението на ХИВ, хепатити В и С и сифилис. Те от една страна определят мястото на България сред страните на Европа и Централна Азия и от друга, допълват глобалната и регионална картина на разпространението на тези инфекции при УИН. Предоставени са също така и солидни доказателства за научно обосновани интервенции за превенция на ХИВ при УИН, както и за оценяване на резултатите от тях.

Като сериозен принос на д-р Върлева трябва да се изтъкне голямата практическото приложение на резултатите от проучването. Последните са използвани като научна основа за разработването на две Национални програми за превенция и контрол на ХИВ : 2008-2015 г. и 2017 - 2020 г.“ , както и за успешното кандидатстване и получаване на грант от GFATM (2008 -2015). Те са от изключително значение за ежегодния обективен анализ, основаващ се на факти, на ефекта от интервенциите за превенция на ХИВ. Резултатите са послужили за препрограмане на интервенциите с оглед ефективното използване на човешките и материални ресурси.

Дисертационният труд е написан на ясен и точен научен език. Всички резултати са подробно описани и отлично представен на таблици и графики. Проличава голямата ерудираност на д-р Върлева в епидемиологията на ХИВ при рисковите групи,

способността ѝ за задълбочен анализ, обобщения, извеждането на теоретични и практически изводи на базата на получените резултати.

Във връзка с дисертацията са представени 4 журнални статии в които са публикувани основните части на дисертационния труд. Във всички публикации, д-р Върлева е първи автор, което показва водещата ѝ роля в тяхното разработване. Процедурата по осъществяването на докторантурата е протекла съгласно изискванията на ЗРАСРБ и Правилника на МУ, Плевен.

Авторефератът съдържа основните резултати и изводи на дисертационния труд и е оформен съгласно изискванията.

Заклучение

Познавам лично д-р Върлева от около три десетилетия и от близо съм следил нейното професионално развитие и в частност проучванията, свързани с дисертационния труд. През това време тя се утвърди като изтъкнат и уважаван национален и международен експерт по проблемите на ХИВ. Искам да подчертая, че единствено благодарение на нейните професионални качества и всеотдайност, беше възможно провеждането на такова медико-социално мащабно проучване, отговарящо на всички съвременни изисквания, приключило със значителни научни и научно-приложни приноси.

Определено считам, че дисертационният труд отговаря изцяло на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България и Правилника за неговото приложение. Още веднъж искам да подчертая, че дисертационният труд има безспорни научни и научно-приложни приноси в областта на епидемиологията на ХИВ, които значително надхвърлят изискванията за образователна и научна степен „Доктор“. Във връзка с това напълно убедено препоръчвам на почитаемите членове на научното жури да гласува положително за присъждането на д-р Тонка Иванова Върлева на образователна и научна степен „ДОКТОР“ в област на висшето образование 7. „Здравеопазване и спорт“, по професионално направление 7.1. „Медицина“ и научната специалност „Епидемиология“, което аз подкрепям с моето „ДА“.

София, 3.5.2019

Академик проф. д-р Богдан Петрунов д.м.н